

Eglė KAVOLIŪNAITĖ-RAGAUSKIENĖ

Teisės instituto Teisinės

sistemos tyrimo skyriaus tyrėja

Gedimino pr. 39 / Ankštoji g. 1, LT-01109

Vilnius

Tel. (8 5) 210 16 68

Faks. (8 5) 249 75 91

El. p. egle@teise.org

NUSIKALSTAMOS VEIKOS TYRIMO IŠLAIDŲ PRITEISIMO IŠ KALTININKO GALIMYBIŲ TEISINIS ĮVERTINIMAS

Nusikalstamą veiką padaręs asmuo, be jam paskirtos bausmės ar kitų baudžiamųjų arba auklėjamųjų priemonių, dažniausiai turi atlyginti ir savo veika padarytą žalą. Šiuo metu Lietuvoje iš kaltininko reikalaujama atlyginti tik su konkrečia nusikalstama veika susijusių tiesioginę žalą. O štai kai kuriose užsienio valstybėse egzistuoja praktika, kad nusikaltėlis turi atlyginti ne tik konkrečia veika padarytus nuostolius, bet ir kai kurias su jo veikos tyrimu susijusias išlaidas. Pasigirsta siūlymų tokią praktiką taikyti ir Lietuvoje. Šiame straipsnyje nagrinėjama užsienio šalių susijusi praktika, išskylančios teisinės problemos bei analizuojama, ar galimybė nustatyti pareigą nusikaltėliui atlyginti jo padarytos veikos tyrimo išlaidas suderinama su galiojančiais Lietuvos Respublikos teisės aktais, konstitucinėmis nuostatomis bei bendraisiais teisės principais.

1. ĮVADAS

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008–2012 m. programos įgyvendinimo priemonių plane¹ numatytas siekis, kad valstybės patirtas išlaidas dėl konkretaus nusikaltimo išaiškinimo apmokėtų kaltas asmuo. Nors iš pirmo žvilgsnio ši idėja atrodo nauja ir neįprasta, analizuojant baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso tendencijas galima pastebėti vis didesnes šių teisės šakų sąsajas su civiline teise ir pirmiausia su žalos atlyginimo institutu. Atrodo natūralu, kad nusikaltėlis šalia paskirtos bausmės ar

¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. vasario 25 d. nutarimas Nr. 189 Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008–2012 metų programos įgyvendinimo priemonių patvirtinimo // Valstybės žinios, 2009, Nr. 33–1268 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

kitos baudžiamosios arba auklėjamosios priemonės turi atlyginti ir savo nusikaltimu padarytą žalą civiline tvarka. Atlygintina žala tiesiogiai susijusi su konkrečios nusikalstamos veikos padarymu. Tačiau darydamas nusikalstamą veiką asmuo ne tik padaro tiesioginę žalą, bet ir sukuria kitas išlaidas, susijusias su padarytos veikos ištyrimu. Kitaip tariant, jei nusikalstama veika būtų neatlikta, nebūtų ir jos tyrimo išlaidų. Taigi minėta Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa siekiama numatyti pareigą nusikaltėliui atlyginti valstybės išlaidas, patirtas dėl nusikalstamos veikos ištyrimo.

Tokia idėja nėra nauja kai kurių kitų valstybių praktikoje. Kai kuriose teisinėse sistemose vyrauja nuomonė, kad nusikaltėlis negali turėti galimybės išvengti išlaidų, susijusių su jo padaryta veika, atlyginimo, ir ši praktika jau tęsiasi dešimtmečius. Teisės mokslo straipsniuose cituojamas įvykis, kai 1978 m. byloje JAV teismas į prieštaravimą dėl nusikaltimo ištyrimo išlaidų atlyginimo priteisimo iš nuteisto prekeivio narkotinėmis medžiagomis pateikė tokį komentarą: „*Štai turtingas nusikaltėlis, turintis fantastiškai didelį turtą, kurį greičiausiai užgyveno išplovęs savo neteisėtai gautas pajamas. Ir jūs teigiate, kad visos didžiulės vyriausybės išleistos sumos tiriant šią veiką turėtų būti našta visuomenei šalia visos žalos, kuri padaryta nusikalstama veika. Aš stebiuosi, kad jūs galite net taip pagalvoti.*“² Tačiau panašių tradicijų neturinčioje valstybėje tokių priemonių įtvirtinimas pirmiausia turi būti siejamas su galimybe jas integruoti į egzistuojančią teisinę sistemą. Šiame straipsnyje analizuojama, ar šiuo metu Lietuvoje galima ir tikslinga nustatyti reikalavimą atlyginti valstybės patirtas nusikalstamų veikų tyrimo išlaidas, kokiomis sąlygomis tai būtų įmanoma, kokie galimi tokių nuostatų padariniai ir, jei tokia praktika įmanoma, kokia apimtimi būtų tikslinga ir pagrįsta taikyti reikalavimą kaltam asmeniui atlyginti nusikalstamos veikos ištyrimo išlaidas.

2. PAREIGOS NUSIKALTĖLIUI ATLYGINTI NUSIKALSTAMOS VEIKOS TYRIMO IŠLAIDAS NUSTATYMO GALIMYBĖ

Valstybės diskrecija įpareigoti asmenį atlyginti nusikalstamos veikos tyrimo išlaidas, kurių dydis kartais priklauso ir nuo pačios valstybės pasirinkimo, ir tokio įpareigojimo pagrindas labiausiai priklauso nuo valstybėje esančio teisinio reguliavimo ir teisės tradicijos.

Vakarų Europos teisės tradicija besiremiančiose valstybėse visuomenės saugumo užtikrinimas ir teisės ginamų gėrių apsauga laikoma valstybės reikalu, įgyvendinamu per viešąsias funkcijas. Svarbiausių valstybėje pripažintamų gėrių apsauga laikoma bendros svarbos paslauga (arba viešąja paslauga), finansuojama iš valstybės biudžeto.

² Byla *US v. Glover*, 588 F.2d 876, 879 n.2 (2d Cir. 1978); žr. *O'Malley K. The Assessment of Costs in Federal Criminal Prosecutions // Saint Louis University Law Journal*, 1986–1987, Vol. 31.

Trumpai tariant, valstybė, įgyvendindama savo suverenitetą, pati sprendžia, kuriuos gėrius reikia saugoti ir kokiomis priemonėmis tai reikia daryti. Viešosios paslaugos finansuojamos centralizuotai, taigi visi šalies gyventojai moka mokesčius ir sukuria finansinę bazę baudžiamosios teisės sistemos funkcionavimui.³

Kalbant apie situaciją Lietuvoje, svarbu pastebėti, kad galiojančiuose teisės aktuose numatyta tam tikros apimties galimybė priteisti iš kaltininkų jų nusikalstamų veikų tyrimo išlaidas: Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso⁴ 105 str. numatyta, kad teismas, priimdamas nuosprendį, turi teisę nuspręsti išieškoti iš nu-teistojo proceso išlaidas, išskyrus išlaidas, skirtas mokėti vertėjui. Taip pat teismas turi teisę nuspręsti išieškoti proceso išlaidas ir iš kaltu pripažinto kaltinamojo, kuris nuo bausmės buvo atleistas arba kuriam bausmė nepaskirta. Tuo atveju, jeigu byloje pripažinti kaltais keli kaltinamieji, teismas, atsižvelgdamas į šių asmenų kaltę, jų atsakomybės dydį ir pobūdį, nusprendžia, kiek proceso išlaidų turi būti išieškota iš kiekvieno. Galimą tokio reguliavimo išplėtimą reikėtų vertinti atsižvelgiant į Lie-tuvos Respublikos Konstitucijos nuostatas ir oficialų jų aiškinimą. Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudenciją nusikaltimų užkardymas, tyrimas, nustatymas yra nuolatinė valstybės funkcija, kuri turi būti finansuojama valstybės lėšomis.⁵ Konstitucinėje jurisprudencijoje nebuvo tiriama, koku būdu valstybės biu-džete atsiranda ar turėtų atsirasti lėšų baudžiamosios justicijos sistemai finansuoti.

³ Jung H. „L'Etat et moi“ – Some Reflections on the Relationship between the Criminal Law and the State // *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 1998, Vol. 6/3, p. 208–221.

⁴ Žin., 2002, Nr. 37–1341, Nr. 46 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

⁵ Remiantis Lietuvos Respublikos Konstituciniu Teismu, valstybės, kaip visos visuomenės politinės organi-zacijos, paskirtis – užtikrinti žmogaus teises ir laisves, garantuoti viešąjį interesą, todėl vykdydama savo funkcijas ir veikdama visos visuomenės interesais valstybė turi priedermę užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių, kitų Konstitucijos saugomų ir ginamų vertybių, kiekvieno asmens ir visos visuomenės veiksmingą apsaugą, inter alia, nuo nusikalstamų kėsinių (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas (Žin., 2009, Nr. 69–2798); Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas (Žin., 2005, Nr. 1–7); Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas (Žin., 2006, Nr. 7–254)). Nusikaltimais šturkščiausiai pažeidžiamos žmonių teisės ir laisvės, svarbiausi teisės ginami gėriai. Todėl baudžiamieji įstatymai, nustatydami griežtą ir diferenciu-juotą bausmių sistemą, turi tikslą ne tik padaryti atitinkamą poveikį nuteistajam (suvaržant jo asmenines, turtines ar kitas teises), bet ir užtikrinti nukentėjusiųjų bei visuomenės interesų gynimą, taip pat vykdyti nusikaltimų prevenciją (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1993 m. gruodžio 13 d. nutarimas (Žin., 1993, Nr. 70–1320)). Nusikaltimų užkardymas, tyrimas, nustatymas yra nuolatinė valstybės funk-cija, kuri turi būti finansuojama valstybės lėšomis (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas (Žin., 2002, Nr. 93–4000)). Jeigu valstybė nesiumtų deramų veiksmų, kuriais sie-kiam užkirsti kelią nusikaltimams, būtų griauamas pasitikėjimas valstybės valdžia, įstatymais, didėtų nepagarba teisei tvarkai, įvairiems socialiniams institutams. Todėl pagal Konstituciją valstybė – visos visuomenės organizacija, privalanti garantuoti viešąjį interesą, turi ne tik teisę, bet ir priedermę imtis įvairių teisėtų priemonių, užkertančių kelią nusikaltimams, ribojančių bei mažinančių nusikalstamumą (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas (Žin., 2009, Nr. 69–2798)); Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas (Žin., 2000, Nr. 39–1105); Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas (Žin., 2006, Nr. 7–254)).

Taigi konstitucinėmis nuostatomis valstybė įpareigota vykdyti nusikalstamų veikų užkardymą, tyrimą ir nustatymą, tačiau (kas šiuo atveju svarbu) nėra reguliuojama, ar ji turi teisę išsireikalauti patirtų išlaidų atlyginimą iš kaltų asmenų.

Tarptautiniuose dokumentuose, kurių reikalavimai taikomi Lietuvoje, taip pat tarptautinių teismų sprendimuose, galinčiuose turėti poveikį Lietuvos Respublikos teisei, nėra nuostatų, susijusių su baudžiamojo proceso ir su juo susijusių išlaidų atlyginimu iš nuteistojo. Užsienio valstybių praktika šiuo klausimu labai įvairi, galima rasti įvairių nusikalstamomis veikomis sukurtų išlaidų atlyginimo variantų arba argumentų nereikalauti iš nusikaltusio asmens jokio išlaidų atlyginimo.

Pavyzdžiui, Prancūzijos baudžiamajame kodekse numatyta, kad, nepaisant jokių prieštaraujančių nuostatų, visas teismo ir susijusių institucijų patirtas išlaidas sumoka valstybė, ir šių išlaidų negalima išreikalauti iš nuteisto asmens.⁶ Prancūzijoje baudžiamosios teisės poveikio priemonės ir baudžiamosios teisės veikimo mechanizmas visiškai atskirti – t. y. laikoma, kad asmuo, padaręs nusikalstamą veiką, turi patirti pasekmes už taisyklių pažeidimą, o už jo padarytos veikos ištyrimą ir jo nubaudimą moka visa visuomenė (o kartu ir jis pats), kuri suinteresuota šio mechanizmo veikimu.

O štai JAV praktika visiškai kitokia. Jungtinių Valstijų kodekse, taip pat atskirų valstijų kodeksuose numatyta galimybė teismui priimant sprendimą priteisti su nusikalstama veika susijusias išlaidas, taip pat ir kai kurias su asmens patraukimo baudžiamajon atsakomybėn susijusias išlaidas.⁷ Tokios išlaidos apima išmokas liudytojams, mokesčius už kopijas ir nuorašus, kelionių išlaidas, netgi sumas, įskaičiuojamas į teismo darbuotojų atlyginimus, įmokas į teisėjų pensijų fondus ir pan., priklausomai nuo kiekvienos valstijos nustatytos procedūrinių išlaidų sampratos. Svarbu paminėti, kad, nepaisant atskirų išieškojimo galimybių, *bendros (nedetaliizuotos) baudžiamosios justicijos sistemos veikimo išlaidos nėra išieškomos*.⁸

Valstybei atlygintinų išlaidų dydžiai aptariami kitame šio straipsnio skyriuje, tačiau šiame kontekste verta pastebėti, kad priteisiamos išlaidos kartais būna labai didelės. Pavyzdžiui, byloje *Jungtinės Valstijos prieš Burchinal*⁹ vienam asmeniui buvo priteista atlyginti 25 000 JAV dolerių procedūrinių išlaidų.¹⁰ Garsiojoje byloje *Chicago Seven* buvo priteistos daugiau nei 40 000 JAV dolerių proceso išlaidos.¹¹ Svarbu tai,

⁶ Prancūzijos baudžiamojo proceso kodekso 800-2 straipsnis. Prieiga per internetą: <<http://www.legislati-online.org/download/action/download/id/1674/file/848f4569851e2ea7eabfb2ffcd70.htm/preview>>.

⁷ Jungtinių Valstijų kodeksas. Prieiga per internetą: <<http://www.gpoaccess.gov/uscode/index.html>>.

⁸ Charging Costs of Prosecution to the Defendant // The Georgetown Law Journal, 1970–1971, Vol. 59.

⁹ *Byla US v. Burchinal* 657 F.2d 985 (1981).

¹⁰ Nemažai autorių nurodo šią bylą kaip vieną ryškiausių atvejų, kai priteistos proceso išlaidos yra labai didelės ir neproporcingos veikos sunkumui (pvz., žr. *O'Malley K. The Assessment of Costs in Federal Criminal Prosecutions* // Saint Louis University Law Journal, 1986–1987, Vol. 31).

¹¹ Žr. 8-ą išnašą.

kad procedūrinės išlaidos nėra susijusios nei su padarytos veikos pavojingumu, nei su bausme, paskirta už nusikalstamą veiką.

Tokių pavyzdžių JAV praktikoje yra labai daug.¹² Teisės mokslininkai kritikuoja tokią praktiką ir perspėja, kad teismo (procedūrinių) išlaidų priteisimas toli gražu ne kiekvienu atveju suderinamas su proporcingumo principu.¹³ Kalbant apie priteisiamų procedūrinių išlaidų paskirtį, JAV teismų praktika gana skirtinga: vienų teismų teigimu, šių išlaidų paskirtis yra atlyginti išlaidas už procesą vykdančių asmenų darbą,¹⁴ kiti teismai pabrėžia papildomą asmens nubaudimą,¹⁵ tretis – restituciją valstybei arba visuomenei ir pan. Pavyzdžiui, byloje *Kincaid prieš Valstybę* teismas nurodė, kad nusikaltusio asmens atlyginama suma valstybės išdui turėtų būti padidinta remiantis poreikiu apginti valstybės viešąjį interesą ir atlyginti įstatymo pažeidimu padarytus nuostolius visuomenei.¹⁶

Išskyrus Prancūziją, daugelis Europos valstybių taiko vieną iš šių dviejų modelių: įpareigoja teismą priteisti iš kalto asmens procedūrinės išlaidas ir numato atvejus, kuriais teismas gali atleisti asmenis nuo tokios pareigos (pvz., Vokietija,¹⁷ Estija,¹⁸ Albanija¹⁹ ir kt.), arba numato galimybę teismui iš kalto asmens priteisti proceso išlaidas (Didžioji Britanija,²⁰ Lietuva,²¹ Moldova²² ir kt.). Nors tarp šių nuostatų egzistuoja skirtumas, tačiau jomis sukuriama tos pačios prielaidos: teismai bet kada gali iš kalto asmens priteisti valstybei procedūrinės išlaidas. Skirtumas tik tas, kad vienais atvejais teismas privalo pagrįsti, kodėl įpareigoja asmenis sumokėti valstybei jos patirtas išlaidas, kitais atvejais privalo pagrįsti, kodėl atleidžia asmenį nuo pareigos sumokėti išlaidas. Pastebėtina, kad, skirtingai nei JAV, Europos valstybių, taip pat ir Lietuvos, baudžiamojo proceso kodeksai numato, kad tuo atveju, jei asmuo neturi

¹² Žr. 8-ą išnašą.

¹³ O'Malley K. The Assessment of Costs in Federal Criminal Prosecutions // Saint Louis University Law Journal, 1986–1987, Vol. 31.

¹⁴ Pz., byloje *Gompers v. Bucks Stove*, 221 U. S. 418, 47 (1911), *Commonwealth v. Crook*, 115 N.C. 760, 20 S.E. 513 (1894) percituota, žr. 13 išnašą.

¹⁵ Pz., žr. bylas *Commonwealth v. Soudani*, 193 Pa.Super, 353, 355. 165 A.2d 709, 711 (1960) percituota, žr. 13 išnašą; *Giaccio V. Pennsylvania*, 382 U. S. 399 (1985).

¹⁶ *Kincaid v. Commonwealth* 200 Va. 341, 344, 105 S.E. 2d 846, 849 (1958), percituota, žr. 13 išnašą.

¹⁷ Žr. Vokietijos baudžiamojo proceso kodekso 464-473 straipsnius. Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/9016/preview>>.

¹⁸ Žr. Estijos baudžiamojo proceso kodekso 179-192 straipsnius. Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/download/action/download/id/1666/file/1f0a92298f6ba75bd07e101cdb93.htm/preview>>.

¹⁹ Žr. Albanijos baudžiamojo proceso kodekso 393, 485-487 straipsnius. Prieiga per internetą: <http://pbosnia.kentlaw.edu/resources/legal/albania/crim_pro.htm>.

²⁰ Didžiosios Britanijos baudžiamojo proceso taisyklių 76 dalis. Prieiga per internetą: <http://www.justice.gov.uk/criminal/procrules_fin/contents/rules/part_76.htm>.

²¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 105 straipsnis; žr. 4-ą išnašą.

²² Moldovos baudžiamojo proceso kodekso 229 straipsnis. Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/download/action/download/id/1689/file/ebc7646816aac2a3a1872057551.htm/preview>>.

pakankamai lėšų padengti valstybės patirtų išlaidų, jos nėra priteisiamos.

Taigi valstybės pareiga yra užtikrinti, kad baudžiamosios teisės įgyvendinimo sistema būtų veiksminga, o atsižvelgiant į valstybių praktiką galima preziumuoti, kad valstybė, esant tam tikroms aplinkybėms ir tam tikra apimtimi, gali išsireikalauti iš nuteisto asmens atlyginti su jo padaryta nusikalstama veika susijusias išlaidas. Svarbiausia, kad, nustatydamas konkrečias taisykles, valstybė nepažeistų žmogaus teisių ir konstitucinių principų, pirmiausia teisės į teisingą teismą, dvigubo baudimo už tą patį nusikaltimą negalimumo, proporcingumo, lygiateisiškumo ir kitų principų.

– *Dvigubo baudimo už tą patį nusikaltimą negalimumo principo reikšmė.*

Kaip minėta, pasitaiko atveju, kai JAV teismai išlaidų atlyginimą argumentuoja būtent poreikiu padidinti nusikaltusiam asmeniui paskirtą bausmę. Net ir neakcentuodamas tokios paskirties, JAV Aukščiausiasis Teismas patvirtino praktiką, kad tuo atveju, jei asmuo neturi galimybės susimokėti priteistų procedūrinių išlaidų, jam ši priemonė gali būti pakeista į laisvės atėmimą pagal tas pačias taisykles, kaip tai atliekama baudos (pagrindinės bausmės) atveju.²³ O Europos valstybių baudžiamojo proceso kodeksuose pabrėžiama, kad išlaidos iš nuteistojo gali būti priteisiamos tik tuo atveju, jei jis turi galimybę tokias išlaidas padengti, t. y. nenumatoma galimybė priteistas išlaidas pakeisti kita bausme.

Vertinimas, ar pažeistas *non bis in idem* principas, priklauso nuo to, kaip suvokiamas valstybės patiriamų išlaidų baudžiamajame procese išieškojimas iš kalto asmens, koks šio išieškojimo pobūdis. Jeigu šis išlaidų išieškojimas būtų traktuojamas kaip **prevencinio poveikio priemonė** (pastarąja, pasak Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, „*siekiamo užkirsti kelią nusikaltimams, kurių padarymo tikimybė būtų didesnė, jeigu tokių priemonių nebūtų imtasi*“),²⁴ konstitucinis principas *non bis in idem* nebūtų pažeidžiamas, nes, vadovaujantis Lietuvos Respublikos Konstituciniu Teismu, tyrusiu piniginės baudos bei licencijos galiojimo panaikinimo ir naujos licencijos neišdavimo taikymo už Alkoholio kontrolės įstatymo pažeidimus konstitucingumą, „*konstitucinis principas non bis in idem nedraudžia taikyti asmeniui uždraudimo sankciją – prevencinio poveikio priemonę kartu su kita administracine nuobauda*“.

Tačiau jeigu minimas išlaidų išieškojimas būtų traktuojamas kaip **papildomas nubaudimas** (kaip tai pasitaiko JAV byloje), principas *non bis in idem* būtų pažeistas. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos²⁵ 7 protokolo 4 str. 1 d. numatytas dvigubo baudimo už tą patį nusikaltimą (*non bis in idem*) draudimas:

²³ Žr. bylą *William v. Illinois*, 399 U.S. 235, 244 N.20 (1970).

²⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 21 d. nutarimas (Žin., 2008, Nr. 10–349).

²⁵ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Prieiga per internetą: <http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/D5CC24A7-DC13-4318-B457-5C9014916D7A/0/ENG_CONV.pdf>.

„Niekas negali būti antrą kartą persekiojamas ar baudžiamas tos pačios valstybės institucijų už nusikaltimą, dėl kurio jis jau buvo išteisintas arba nuteistas galutiniu nuosprendžiu pagal tos valstybės įstatymus ir baudžiamąjį procesą.“

Taip pat ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas konstatavo, kad Konstitucijos 31 str. 5 d. nuostatoje „niekas negali būti baudžiamas už tą patį nusikaltimą antrą kartą“ įtvirtintas konstitucinis principas *non bis in idem* reiškia „draudimą bausti antrą kartą už tą pačią teisei priešingą veiką – už tą patį nusikaltimą, taip pat už tą patį teisės pažeidimą, kuris nėra nusikaltimas.“²⁶

Jeigu procesinių ir susijusių išlaidų atlyginimu būtų siekiama **atlyginti žalą**, padarytą konkrečia nusikalstama veika, t. y. šias išlaidas traktuojant kaip materialinę kalto asmens atsakomybę, konstitucinis principas *non bis in idem* nebūtų pažeidžiamas, nes „šis konstitucinis principas nereiškia, kad už teisės pažeidimą asmuo apskritai negali būti traukiamas skirtingų rūšių teisinėn atsakomybėn.“²⁷

Svarbu tai, kad, nepaisant iš asmens priteisiamų procedūrinių išlaidų tikslo, nubaudimo antrą kartą už tą pačią veiką pavojus išlieka visada, ypač kalbant apie priteisiamas dideles sumas. Užbėgant už akių svarstymams apie priteisiamų išlaidų dydį, galima pastebėti vieną pagrindinių šios priemonės pagrindimo dilemų: tai, kad išlaidų dydis nepriklauso nuo padarytos veikos pavojingumo, gali būti vertinama kaip proporcingumo principo pažeidimas, o jei būtų numatyta, kad priteisiamos išlaidos priklauso nuo padarytos veikos sunkumo – tai jau būtų laikoma ne susijusių išlaidų kompensacija, o papildomu nubaudimu.

– *Proporcingumo principo reikšmė.*

Šio principo laikymasis svarbesnis turint omenyje procesinių ir susijusių išlaidų apimtį ir plačiau aptariamas kitoje straipsnio dalyje, tačiau jis susijęs ir su bendromis ketinimo nustatyti privalomą reikalavimą kaltininkams atlyginti su procesu susijusias išlaidas sąlygomis. Jau užsiminta, kad veikos ištyrimo išlaidos nepriklauso nuo nusikalstamos veikos pobūdžio, t. y. sunkius padarinius sukėlusiai veika gali būti ištirta „pigiai“, o štai lengvus padarinius sukėlusiai veikai išsamiai ištirti gali pririekti nemažai tyrimų, kurių išlaidos, priteisiamos kaltininkui, kai kuriais atvejais gali būti neproporcingos paskirtos bausmės dydžiui. Be to, svarstomame kontekste ketinamų

²⁶ Žr. 24-ą išnašą, taip pat Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. gegužės 7 d. nutarimą (Žin., 2001, Nr. 39–1373); Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. spalio 2 d. nutarimą (Žin., 2001, Nr. 85–2977); Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimą (Žin., 2005, Nr. 134–4819); Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimą (Žin., 2009, Nr. 69–2798).

²⁷ Žr. 24-ą išnašą, taip pat Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. gegužės 7 d. nutarimą (Žin., 2001, Nr. 39–1373); Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimą (Žin., 2005, Nr. 134–4819); Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimą (Žin., 2009, Nr. 69–2798).

priteisti išlaidų dydis priklauso ne tik nuo objektyvaus poreikio atlikti tam tikrus tyrimus, bet ir nuo ikiteisminį tyrimą vykdančių pareigūnų subjektyvaus požiūrio į darbą. Tą pačią veiką tiriantys pareigūnai gali imtis skirtingų priemonių ir atlikti skirtingą procedūrų skaičių.

– *Teisės į teisingą teismą ir teisės į gynybą reikšmė.*

Racionalu manyti, kad žinodamas, jog teks susimokėti procedūrinės išlaidas, asmuo stengsis nekviesti nereikalingų liudytojų, nekelti nereikalingų versijų, „nesirgti“ ir panašiais veiksmais nevilkinti bylos. Pats asmuo turėtų būti suinteresuotas, kad byla būtų kuo greičiau baigta ir kad nebūtų atliekami nereikalingi ar pertekliniai procesiniai veiksmai. Tačiau toks „skubėjimas“ turi ir antrą pusę: gresianti pareiga atlyginti galimas išlaidas gali pažeisti asmens teisę į teisingą teismą ir teisę į gynybą.²⁸ Įgyvendindamas savo teisę teikti prašymus, kviesti liudytojus, prašyti atlikti ekspertizes ir atlikdamas kitus Baudžiamojo proceso kodekse nustatytus veiksmus asmuo didina išlaidų sąskaitą ir iki bylos baigties negali būti tikras, kad šių išlaidų nereikės padengti jam pačiam. Ir atvirkščiai, ypač tuo atveju, jeigu procedūrinės išlaidos susijusios su jas atliekančių asmenų darbo apmokėjimu, tyrėjai ir kiti procedūroje dalyvaujantys ar turintys su procedūra susijusių reikalų asmenys gali turėti interesų kuo daugiau „praturtinti“ vykdomą procedūrą. Šiuo tikslu Vokietijos baudžiamojo kodekso 465 str. numatyta, kad net ir asmens nuteisimo atvejais, kai siekiant išsiaiškinti nusikalavimo epizodų aplinkybes buvo atliekami tyrimai ir jeigu tokie tyrimai patvirtino teisią poziciją, teismas šias išlaidas visiškai arba iš dalies priskiria valstybės mokėtinioms išlaidoms, jeigu šių išlaidų atlyginimo reikalauti iš kaltinamojo būtų neteisinga.

– *Lygiateisiškumo principo reikšmė.*

Ieškant atsakymo į klausimą, ar valstybė gali nustatyti įpareigojimą asmeniui atlyginti jos patirtas išlaidas, susijusias su nusikalstamos veikos padarymu, svarstyti, kiek šiuo atveju galima taikyti civilinės teisės taisykles dėl žalos atlyginimo. Teisės sistema skiriama į dvi posistemes: viešąją teisę ir privatinę teisę. Nors baudžiamoji teisė priskiriama viešosios teisės posistemai, pastaruoju metu baudžiamojoje teisėje vis daugiau atvejų, kai taikomos privatinės teisės taisyklės. Tačiau tai, kad kai kuriais atvejais taikomos civilinės teisės nuostatos, visiškai nereiškia, kad šios nuostatos turėtų būti perkeliamos į visą baudžiamosios teisės sritį. Konkrečiai kalbant apie išlaidų atlyginimą baudžiamojoje teisėje, aiškiai matyti, kad aukos ir nusikalstamą veiką padariusio asmens santykiai dėl nusikalstama veika atsiradusių padarinių reguliuojami remiantis privatinės teisės taisyklėmis (žalos atlyginimas).

²⁸ Žr. 8-ą išnašą.

Teisės mokslo atstovų teigimu, negalima sulyginti aukos ir valstybės reikalavimų nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui. Aukos reikalavimai yra civilinio (privataus) pobūdžio, o valstybės reikalavimas daugeliu atvejų yra viešojo pobūdžio.²⁹ Šiame kontekste svarbu dar kartą paminėti, kad teisinė apsauga ir viešosios tvarkos palaikymas (t. y. administracinės ir baudžiamosios teisės saugomų objektų apsauga) priskiriami viešosioms funkcijoms, kurių finansavimas yra centralizuotas.

Toliau analizuojant civilinės teisės nuostatų perkėlimą į baudžiamosios teisės sritį, susiduriama su civilinės teisės ir baudžiamosios teisės tikslų pasiekimo problema. Daugelyje valstybių baudžiamojoje teisėje nusikaltėliui savanoriškai atlyginus padarytą žalą ir nuostolius bausmė mažinama.³⁰ Remiantis Lietuvos Respublikos baudžiamuoju kodeksu savanoriškas padarytos žalos atlyginimas ar pašalinimas laikomas atsakomybę lengvinančia aplinkybe. Dėl šios nuostatos ir jos tolesnės plėtotės teisės moksle keliamas klausimas: jei pripažįstama, kad ir civilinės, ir baudžiamosios teisės pagrindinis tikslas yra „apsaugoti teisinius gėrius“, ar nusikaltusiam asmeniui visiškai atlyginus padarytą žalą ir padengus susijusias išlaidas galima laikyti, kad baudžiamosios teisės funkcija yra visiškai įvykdyta? Manoma, kad bausmės išsipirkimo įteisinimas visiškai pakeistų baudžiamosios teisės paskirtį, o kartu priverstų pakeisti visą baudžiamosios teisės sistemą.³¹

Civilinės teisės nuostatų taikymo baudžiamojoje teisėje išplėtimas turėtų rimtų įgyvendinimo problemų. Vadovaujantis Lietuvos Respublikos Konstituciniu Teismu, reguliuojant baudžiamojo proceso santykius privalu paisyti konstitucinio asmenų lygiateisiškumo principo.³² Be to, Konstitucinio Teismo teigimu, įstatymu reguliuojant žalos atlyginimo santykius taip pat privalu paisyti asmenų lygiateisiškumo, teisingumo, kitų konstitucinių principų.³³ Remiantis lygiateisiškumo principu, tuo atveju, jeigu iš asmens bus reikalaujama atlyginti su jo nuteisimu susijusias išlaidas, toks pats reikalavimas būtų keliamas ir valstybei: jei asmuo nėra nuteisiamas, **jis turėtų turėti teisę reikalauti atlyginti jam padarytas susijusias išlaidas**. Valstybės, kuriose numatytas įpareigojimas taikyti reikalavimą asmenims atlyginti su procesu susijusias išlaidas, turi taikyti ir atvirkštinę pareigą atlyginti išlaidas asmenims. Kitaip tariant, kuo stipresnis įpareigojimas taikomas vienai pusei, tuo daugiau įpareigojama turėtų būti ir kita pusė. Šiuo aspektu atkreiptinas dėmesys į sumaniai sukonstruotas Norvegijos baudžiamojo proceso kodekso³⁴ formuluotes. Šio kodekso 436 str. numa-

²⁹ *Walther S.* Reparation and Criminal Justice: Can They Be Intergrated? // *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 1994, Vol. 4.

³⁰ Žr. 29-ą išnašą.

³¹ Ten pat.

³² Žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimą (Žin., 2006, Nr. 7–254).

³³ Žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. vasario 3 d. nutarimą (Žin., 2010, Nr. 16–758).

³⁴ Norvegijos baudžiamojo proceso kodeksas. Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/download/action/download/id/1691/file/f8e59d46fc7317027e907852976d.htm/preview>>.

tyta, kad nuteistas asmuo paprastai turėtų būti įpareigojamas kompensuoti valstybei būtinas bylos išlaidas, o asmuo, dėl kurio elgesio bylos tyrimo išlaidos buvo didesnės nei įprastai, turėtų padengti ir papildomas išlaidas. Tačiau remiantis 444 str., tuo atveju, jei asmuo išteisinamas arba baudžiamoji byla nutraukiama, jis gali reikalauti iš valstybės patirtos žalos atlyginimo, jeigu yra tikėtina, kad jis neatliko veikos, kuria buvo kaltinamas (t. y. ne visais išteisinimo ar bylos nutraukimo atvejais).

Šiuo metu, remiantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksu, teismas gali, bet neprivalo įpareigoti nuteistą sumokėti proceso išlaidas, o kalbant apie valstybės pareigą atlyginti neteisėtai apkaltintam asmeniui, padarytos žalos atlyginimas siejamas su neteisėtais pareigūnų ar institucijų veiksmais. Lietuvos teismų praktikoje įtvirtinama valdžios institucijų veiksmų teisėtumo prezumpcija. Pavyzdžiui, išteisinamasis nuosprendis nereiškia, kad asmens atžvilgiu atlikti veiksmai buvo neteisėti ir jų sukelta žala turi būti visais atvejais atlyginama. Teisė į žalos, padarytos neteisėtais valstybės institucijų, pareigūnų veiksmais, atlyginimą atsiranda tik tada, kai konstatuojama, kad valstybės institucija, pareigūnas atliko neteisėtus veiksmus ir kad žala asmeniui atsirado būtent dėl tų valstybės institucijos, pareigūnų neteisėtų veiksmų. Tiesa, išteisinamasis nuosprendis kartu su kitomis aplinkybėmis gali būti pagrindu konstatuojant, kad asmens atžvilgiu buvo atlikti neteisėti veiksmai. Pareigūno sprendimo panaikinimas nėra absoliutus pagrindas konstatuoti, kad buvo atlikti neteisėti veiksmai, pakankami kilti žalai, kadangi gali susidaryti tokia situacija, kai priimdamas sprendimą pareigūnas veikė neperžengdamas savo kompetencijos, o jo sprendimas buvo panaikintas ne dėl jo prieštaravimo teisės aktui, o dėl to, kad ne iki galo buvo įvertintos aplinkybės, reikšmingos priimant sprendimą.³⁵ Kaip matyti, šiuo metu Lietuvoje asmens teisė išsireikalauti iš valstybės jo patirtų išlaidų, susijusių su jo atžvilgiu atliekamais procesiniais veiksmais, yra labai suvaržyta.

Civilinės teisės nuostatos dėl žalos atlyginimo taikymas būtų valstybei „nenaudingas“ jau vien dėl įrodinėjimo pareigos skirtumo baudžiamajame ir civiliniame procese. Baudžiamajame procese asmuo laikomas kaltu tik tada, kai teismas visiškai įsitikina asmens kalte, o civiliniame procese remiamasi tikimybių balansu. Esant bet kokiai abejonei, priimamas išteisinamasis nuosprendis. Tai reiškia, kad nusikaltimą padaręs asmuo gali būti nuteisiamas dėl to, jog teismui nepakanka įrodymų jo kaltumui pagrįsti.³⁶ Taigi net ir nusikaltimą padaręs asmuo, nuteistas dėl formalių aplinkybių (senaties termino ir pan.),³⁷ galėtų pretenduoti į patirtų

³⁵ Neteisėtais valdžios institucijų veiksmais padarytos žalos atlyginimo institutas: įstatyminis reguliavimas ir taikymas teismų praktikoje. Autorių kolektyvas. Teisės institutas, 2009, p. 161–162. Prieiga per internetą: <<http://www.teise.org/docs/research/%20Atsakomybe%20uz%20zala%20recenzuotas%20ir%20pataisytas%20doc.pdf>>.

³⁶ Hautzinger Z. Bases of Criminal Procedure // Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pecs Publicata, 2006, Vol. 139.

³⁷ Pavyzdžiui, byloje *Minneli prieš Šveicariją* (L. Minelli v. Switzerland. Application no. 8660/79) Šveicarijos

nuostolių atlyginimą. Asmenų lygiateisiškumo taisyklė pagrįsta ją taikant privačiuose santykiuose naudojant tikimybių balansą, o vienai šaliai turint didesnę įrodinėjimo pareigą, lygiateisiškumo principo taikymas tampa neprotingas ir vienai šaliai gali lemti didesnę finansinę naštą nei kitai. Taip pat svarbu įvertinti, kokį šalutinį poveikį turėtų valstybei nustatyta pareiga atlyginti asmenims išlaidas, susijusias su jų atžvilgiu pradėtais baudžiamojo proceso veiksmais. Pavyzdžiui, paaiškėja, kad buvo pradėtas tam tikras skaičius ikiteisminių tyrimų, tačiau nė vienas asmuo nebuvo nuteistas, ir valstybė šiems asmenims turėjo sumokėti tam tikrą sumą su procedūra susijusių išlaidų (kurios galbūt mokamos nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui, paprasčiausiai teismas neturėjo galimybės tuo įsitikinti). Tikėtina, kad tokia situacija turėtų dvejopus padarinius: viena vertus, tyrėjai „atsargiau“ imtųsi naujų, ypač neperspektyvių bylų tyrimo, antra vertus, galima daryti prielaidą, kad būtų didesnis spaudimas ir suinteresuotumas bylas užbaigti valstybės naudai.

3. NUSIKALSTAMOS VEIKOS TYRIMO IŠLAIDŲ ATLYGINIMO APIMTIS

Svarstant galimybę išsireikalauti iš asmens atlyginimą už nusikalstamų veikų tyrimo išlaidas, svarbu nustatyti šių išlaidų skaičiavimo ribas.

Paprastai valstybėse išskiriamos tokios atlygintinų išlaidų rūšys: kompensacijos nukentėjusiesiems ir procesinės (nusikalstamos veikos tyrimo) išlaidos.

Žalą, padarytą **nukentėjusiesiems nuo nusikaltimų**, valstybės neretai įpareigoja atlyginti tarptautiniai dokumentai, pvz., 1983 m. Europos konvencija dėl kompensacijos smurtinių nusikaltimų aukoms.³⁸ Šios konvencijos 10 str. numatyta, kad, išmokėjusi kompensaciją, valstybė turi regreso teisę į žalą padariusį asmenį. Lietuvoje veikia Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas,³⁹ kuriame numatyta, kad, kompensavus smurtiniu nusikaltimu padarytą žalą, valstybė įgyja regreso (atgręžtinio reikalavimo) teisę iš asmens, atsakingo už žalą,

teismai *Ludwigo Minelli* byla pripažino neteisminga dėl senaties ir, remiantis Ciuricho baudžiamojo proceso kodeksu, nurodė ieškovui atlyginti du trečdalius tardymo ir proceso išlaidų, taip pat kompensuoti skundėjų išlaidas. Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – EŽTT) šioje byloje pripažino nekaltumo prezumpcijos pažeidimą ir priteisė dalies ieškovo bylinėjimosi Šveicarijoje bei EŽTT atlyginimą motyvuodamas tuo, kad nekaltumo prezumpcija būna pažeista tada, jeigu, nenustačius iš anksto ir teisiniu būdu kaltinamojo kaltumo, ypač jeigu pastarasis negalėjo pasinaudoti gynybos teise, teismo sprendimas atspindi nuomonę, kad jis yra kaltas. Šveicarų teismai, įpareigodami kaltinamąjį atlyginti kitas teismo išlaidas, atsižvelgė į svarbiausius įrodymų elementus ir nutarė, kad jeigu ne senatis, inkriminuojamas straipsnis „tikriausiai“ leistų *Ludwigą Minelli* nuteisti. Atsižvelgiant į tai konstatuotas konvencijos 6 str. 2 d. (nekaltumo prezumpcijos nesilaikymas) pažeidimas. Žr. *Berger V.* Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencija. Vilnius: Pradai, 1997, p. 288.

³⁸ Lietuva šią konvenciją yra pasirašiusi, bet iki šiol neratifikavusi.

³⁹ Žin., 2008, Nr. 137-5387 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

jeigu šis yra nustatytas, teismo tvarka išieškoti tokio dydžio sumas, kiek yra sumokėta susijusiems asmenims. Pabrėžtina, kad kompensacijos nukentėjusiesiems nuo nusikaltimų nėra nusikalstamų veikų tyrimo išlaidos. Kompensacijų nukentėjusiesiems asmenims išreikalavimas iš kaltininkų svarstomame kontekste svarbus įvertinant valstybės galimybes iš šių asmenų išsireikalauti valstybės sumokėtas sumas.

Valstybių baudžiamuosiuose kodeksuose paprastai būna išvardytas nebaigtinis **procesinių (nusikalstamos veikos tyrimo) išlaidų** sąrašas. Kitaip tariant, kodeksuose numatyta tik „privalomoji“ išlaidų dalis, kurią teismai turi arba gali priteisti. Dėl kitų išlaidų, kurios gali būti pripažįstamos procesinėmis, paprastai sprendžia teismai.⁴⁰

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse⁴¹ pateikiamas proceso išlaidų apibrėžimas neišsiskiria iš kitų Europos valstybių proceso išlaidų sampratos. Kodekso 103 str. numatyta, kad proceso išlaidas sudaro: liudytojams, nukentėjusiesiems, ekspertams, specialistams ir vertėjams išmokami pinigai, skirti jų kelionės į iškvietimo vietą ir gyvenimo joje išlaidoms atlyginti; liudytojams ir nukentėjusiesiems išmokami pinigai, skirti atlyginti už jų atitraukimą nuo įprastinio darbo; ekspertams, specialistams, vertėjams išmokami pinigai, skirti atlyginti už jų darbą, išskyrus tuos atvejus, kai jie šias pareigas atlieka kaip tarnybinę užduotį; daiktų laikymo ar persiuntimo

⁴⁰ Pavyzdžiui, Estijoje procesinėmis išlaidomis pripažįstamos pagrįsto dydžio išlaidos gynėjui; sumos, sumokėtos aukoms, liudytojams, ekspertams ir specialistams, išlaidos valstybės paskirtam gynėjui, išlaidos už baudžiamosios bylos medžiagos kopijas, įrodymų saugojimo, perdavimo ar sunaikinimo išlaidos, civilinio ieškinio pateikimo išlaidos bei kitos išlaidos, kurias patiria procesą vykdanči institucija (žr. 19-ą išnašą). Kodekse taip pat numatytos specialiosios išlaidos, kurias sudaro išlaidos dėl teismo posėdžio atidėjimo, kai neatvyksta proceso dalyvis, bei išlaidos dėl priverstinio atvedinimo. Šių išlaidų skaičiavimo tvarką nustato Estijos Respublikos Vyriausybė. Norvegijos baudžiamojo proceso kodekse proceso išlaidos apibūdinamos labai lakoniškai: nurodoma, kad teismas priteisia išlaidų atlyginimą iš asmens, kuris elgėsi taip, kad buvo patirtos didesnės išlaidos, nei buvo būtina. Tokiu atveju nuteistasis privalo atlyginti papildomas išlaidas (žr. 35-ą išnašą). Albanijoje proceso išlaidos apima tyrimų, eksperimentų, ekspertizų, pranešimų siuntimo, išlaidas atstovui bei kitas tinkamai įformintas išlaidas (žr. 20-ą išnašą). Moldovoje proceso išlaidomis laikomos sumos, sumokėtos liudytojams, nukentėjusiajam, jų atstovams, ekspertams, specialistams bei kitiems asmenims, suteikusiems pagalbą atliekant tyrimą, taip pat saugojimo, transportavimo bei daiktinių įrodymų ištyrimo išlaidos, išlaidos paskirtam gynėjui, sunaikintų arba sugadintų daiktų atliekant tyrimą vertės atlyginimas bei kitos su procesu susijusios išlaidos (žr. 23-ią išnašą). Jungtinėse Amerikos Valstijose, kaip minėta, proceso išlaidomis pripažįstama kur kas daugiau išlaidų. Šių išlaidų sąrašai pateikiami atskirų valstijų kodeksuose. Paprastai šios išlaidos, be išvardytųjų ir būdingų Europos valstybėms, apima teismo darbuotojų išlaikymo išlaidas. Pavyzdžiui, Oklahomos kodekse numatyta, kad proceso išlaidos apima teismo klerkų išlaidas ir įstatymais nustatytas sumas, taip pat šerifo mokesčių ir kompensacijų liudytojams bei jų atvykimo sąnaudas (žr. JAV Oklahomos valstijos kodeksą. Prieiga per internetą: <<http://www.lsb.state.ok.us/>>). Nebraskos valstijoje proceso išlaidos apima ir įmokas į teisėjų pensijų fondus (žr. JAV Nebraskos valstijos kodeksą. Prieiga per internetą: <<http://nebraskalegislature.gov/laws/browse-statutes.php>>), Ohajo kodeksas numato galimybę atlyginti prisiekusiųjų išlaidas (žr. JAV Ohajo valstijos kodeksas. Prieiga per internetą: <<http://codes.ohio.gov/orc/>>). Panašios nuostatos įtvirtintos ir kitų valstijų kodeksuose.

⁴¹ Žr. 4-ą išnašą.

išlaidos; kitos išlaidos, kurias ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, teisėjas ar teismas pripažįsta proceso išlaidomis.

Vertinant šią baudžiamojo proceso nuostatą svarbu pastebėti, kad kodekse nepateikiamas baigtinis procesinių išlaidų sąrašas, t. y. teismas, atsižvelgdamas į konkrečias bylos aplinkybes, gali priteisti ir kitas išlaidas, kurios būtų laikomos procesinėmis išlaidomis. Kaip matyti, sprendimą dėl to, kas laikytina proceso išlaidomis ir kokia apimtimi šias išlaidas reikia atlyginti, priima teismas.

Atsižvelgiant į jiems suteiktą diskreciją Lietuvos teismai gana skirtingai sprendžia klausimus dėl proceso išlaidų atlyginimo. Priteisiamų sumų dydžiai⁴² svyruoja nuo nedidelių, keliasdešimt litų siekiančių sumų (paprastai priteisiamų už pašto ar teismo dalyvių kelionių į teismo posėdžius išlaidas) iki didesnių, kelis šimtus ar daugiau litų siekiančių sumų. Kaip viena iš mažiausių iš priteistų sumų paminėtinos 7,80 Lt išlaidos už automobilio transportavimą, kurios buvo pripažintos proceso išlaidomis ir iš kaltinamojo Klaipėdos apygardos teismo priteistos Tauragės apskrities VPK naudai.⁴³ Vienos didžiausių procesinėmis pripažintų išlaidų paminėtos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. vasario 2 d. nutartimi⁴⁴ paliktame galioti Vilniaus apygardos teismo sprendime, kuriuo iš kaltinamųjų Specialiųjų tyrimų tarnybai priteista net 14 526 Lt proceso išlaidoms atlyginti. Tarp dažniausiai pasitaikančių iš kaltinamųjų priteisiamų išlaidų paminėtinos pašto išlaidos, kurias patyrė teismas, kviesdamas proceso dalyvius,⁴⁵ taip pat ekspertų,⁴⁶ liudytojų⁴⁷ bei nukentėjusiųjų⁴⁸ patirtos kelionės išlaidos. Kontrabandos bylose dažnai proceso išlaidomis pripažįstamos sumos už įrodymų saugojimą.⁴⁹ Kaip vienas retesnių atvejų paminėtina Lietuvos Aukščiausiojo

⁴² Buvo tirtos apygardų teismų, Lietuvos apeliacinio teismo ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. nagrinėtos bylos, kuriose spręstas klausimas dėl proceso išlaidų pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 103–106 str. atlyginimo.

⁴³ Žr. Klaipėdos apygardos teismo baudžiamąją bylą Nr. 1–90–107/2010.

⁴⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamoji byla Nr. 2K–16/2010.

⁴⁵ Pvz., žr. Panevėžio apygardos teismo baudžiamąją bylą Nr. 1A–360–350/20102010.

⁴⁶ Pvz., žr. Klaipėdos apygardos teismo baudžiamąją bylą Nr. 1A–206–107/2010. Iš nuteistojo valstybės naudai buvo priteista 86,73 Lt teismo išlaidų, skirtų apmokėti teismo eksperto kelionei į teismą.

⁴⁷ Pvz., žr. Panevėžio apygardos teismo baudžiamąją bylą Nr. 1–58–168/2010.

⁴⁸ Pvz., žr. Panevėžio apygardos teismo baudžiamąją bylą Nr. 1–49–185/2010. Teisminio nagrinėjimo metu iš teismo lėšų nukentėjusiajai J. T. buvo apmokėtos kelionės į teismą išlaidos – 85,73 Lt; taip pat žr. Klaipėdos apygardos teismo baudžiamąją bylą Nr. 1–77–557/2010, kurioje iš kaltinamojo išieškotos nukentėjusiosios kelionės išlaidos – 15 Lt 80 ct.

⁴⁹ Pavyzdžiui, Kauno apygardos teismas Valstybės sienos apsaugos tarnybos prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos Pagėgių rinktinės išlaidas – 195,88 Lt, susijusias su daiktinių įrodymų (5 999 kontrabandinių cigarečių) sunaikinimu, pripažino proceso išlaidomis ir priteisė išieškoti solidarai iš kaltinamųjų Valstybės sienos apsaugos tarnybos prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos Pagėgių rinktinėi (žr. Kauno apygardos teismo baudžiamąją bylą Nr. 1–111–245/2010). Analogiškai Vilniaus apygardos teismo nagrinėtoje byloje (baudžiamoji byla Nr. 1–236/2010) cigarečių saugojimo Panevėžio teritorinėje muitinėje išlaidos – 53,28 Lt – pripažintos proceso išlaidomis ir išieškotos iš kaltinamojo. Nagrinėdami proceso išlaidų muitinės institucijoms atlyginimo klausimus teismai šalia kitų įrodymų

Teismo nagrinėta byla,⁵⁰ kurioje ginčytos išlaidos, iš kaltinamojo priteistos už tai, kad jis ekstradicijos būdu buvo pervežtas iš Olandijos į Lietuvą.

Taigi natūralu, kad įstatymų leidėjas neapibrėžia galutinio proceso išlaidų sąrašo – šios išlaidos labai varijuoja ir priklauso nuo konkrečių aplinkybių. Nemažai užsienio valstybių šį vertinimą taip pat palieka teismo diskrecijai, o anglosaksų valstybės savo įstatymuose yra numačiusios specialią išlaidų vertinimo procedūrą (šiai procedūrai nustatomos specialios taisyklės), kurią atlieka tam įgalios institucijos (pvz., kai kurios Jungtinės Amerikos Valstijos, Didžioji Britanija).

Svarstant galimybę išplėsti iš teisiomojo išieškamų procesinių išlaidų sąrašą, svarbu atsižvelgti į tokio reguliavimo teorinį ir praktinį įgyvendinamumą. Lietuvos Respublikoje ir daugumoje Vakarų teisės tradicijos valstybių nusistovėję, jog tarp žalos (nuostolių) ir pažeidimo turi egzistuoti priežastinis ryšys, kad galėtų atsirasti teisė reikalauti juos atlyginti. Apibendrintai vyrauja pozicija, jog galima konstatuoti esant priežastinį ryšį, kai ryšys tarp sąlygos ir padarinio yra toks, kad jei nebūtų buvę tos sąlygos, nebūtų atsiradęs ir padarinys, arba (ir) kai ta sąlyga padidino padarinio atsiradimo tikimybę.⁵¹ Atsižvelgiant į tai, kad žalos atlyginimas, nors įgyvendinamas ir baudžiamojoje teisėje, yra civilinės teisės elementas, jam nustatyti tarp veikos ir padarinių taikytinos civilinės teisės taisyklės. Priežastinio ryšio aiškinimas baudžiamojo ir kompensacinio pobūdžio atsakomybėje skiriasi pakankamumo laipsniu. Pavyzdžiui, civilinėje teisėje egzistuoja ir netiesioginė atsakomybė, kai žalą privalo atlyginti ne pažeidėjas, o už jo veiksmus atsakingas asmuo (pvz., globėjas už globotinio sukeltą žalą).⁵² Taip pat pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.249 str. pažeidėjas atsako ir už netiesioginius nuostolius: dėl neteisėtų veiksmų negautas pajamas bei protingas ir neišvengiamas išlaidas, kurios buvo patirtos, siekiant sumažinti dėl

rėmėsi ir teritorinių muitinių viršininkų priimamomis išlaidų apskaičiavimo metodikomis, tarnybiniais pranešimais ir kitais dokumentais (žr. Kauno apygardos teismo baudžiamąją bylą Nr. 1–120–493/201). Šioje byloje išlaidos, susijusios su cigarečių saugojimu, apskaičiuotos pagal Panevėžio teritorinės muitinės viršininko įsakymu patvirtintą Perduotų saugoti prekių saugojimo ir realizavimo išlaidų apskaičiavimo metodiką. Cigarečių saugojimo išlaidos, t. y. 324,71 litų, ir jų sunaikinimo išlaidos, t. y. 1 014 litų, teismo buvo pripažintos proceso išlaidomis ir išieškotos iš nuteistojo.

⁵⁰ Žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) baudžiamąją bylą Nr. 2K–366/2010. Pirmosios instancijos teismas dėl A. T. ekstradicijos turėtas išlaidas, kurias sudarė 5 898,64 Lt, pripažino proceso išlaidomis ir nusprendė jas priteisti atlyginti pačiam nuteistajam. Pastarasis ginčijo teismo sprendimą, tačiau LAT teisėjų kolegija nurodė, kad, būdamas užsienyje iki sulaikymo, A. T. žinojo, kad dėl jo atliekamas ikiteisminis tyrimas, tačiau pats savarankiškai į Lietuvą negrįžo, slapstėsi. Į Lietuvą buvo atgabentas jau atlikęs bausmę už Nyderlandų Karalystėje įvykdytą nusikalstamą veiką. Dėl šių priežasčių buvo konstatuota, kad tiek pirmosios, tiek apeliacinės instancijos teismai pagrįstai nusprendė, kad ekstradicijos išlaidas lėmė pats nuteistasis, ir teisingai pritaikė Baudžiamojo proceso kodekso 103 str. 6 punkto ir 105 str. 1 d. nuostatas.

⁵¹ Baudžiamoji teisė (autoriių kolektyvas). Trečiasis pataisytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2003.

⁵² Žr. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.246 str. (Žin., 2000, Nr. 74–2262).

pažeidimo kilsiančią žalą.⁵³ Taigi civilinės teisės taisyklių dėl netiesioginių nuostolių perkėlimas leistų pagrįsti pareigą nusikaltusiam asmeniui atlyginti ne tik tiesiogiai su jo padarytu pažeidimu susijusią žalą, bet ir netiesioginę žalą. Kitaip tariant, tai būtų pateisinimas iš asmens reikalauti atlyginti valstybės patirtas išlaidas dėl jo įvykdytos nusikalstamos veikos užkardymo ir išaiškinimo.

Antra vertus, kyla abejonių dėl tokio plataus nusikalstama veika padarytos žalos apibrėžimo (įskaitant nusikalstamos veikos tyrimo išlaidas) taikymo.

Pirma, kyla daug abejonių dėl baudžiamosios justicijos sistemos išlaikymo teisėtumo. Kaip minėta, nusikalstama veika padaryta tiesioginė žala apima tik konkrečiai padarytą žalą, o veikų tyrimo išlaidos apima darbo užmokestį pareigūnams, inventorių ir daugelį kitų išlaidų. Tad svarstyтина, ar pagrįstai iš nusikalstamą veiką padariusių asmenų būtų išlaikoma baudžiamąjį persekiojimo sistema. Šiame kontekste svarbu turėti omenyje jau cituotą Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo išaiškinimą, kad nusikaltimų užkardymas, tyrimas, nustatymas yra nuolatinė valstybės funkcija, finansuojama valstybės lėšomis. Be to, baudžiamosios justicijos sistema turėtų funkcionuoti ir atlikti visuomenės apsaugos funkciją nepaisant to, kiek yra ir ar apskritai yra nuteistų asmenų. Juk šios sistemos siekis yra (ar bent jau turėtų būti) kuo mažesnis nusikalstamų veikų ir nusikalstančių asmenų skaičius. Atkreiptinas dėmesys, kad siekiant apsisaugoti nuo tokios galimybės Norvegijos baudžiamąjį proceso kodekse (437 str.) numatyta, kad iš nuteistų asmenų negali būti priteisiamos išlaidos teisėjams, teismo pareigūnams ir patalpoms išlaikyti.⁵⁴

Antra, (šis argumentas susijęs su proceso išlaidų didinimu), kyla pavojus pažeisti proporcingumo principą, kadangi padarius lengvas nusikalstamas veikas gali būti priteisiamos didelės išlaidos atsižvelgiant į tai, kad veikai ištirti reikėjo daug resursų. Taip pat įmanoma situacija, kad už tokių pačių nusikalstamų veikų padarymą jų tyrimo išlaidos skirsis keletą kartų. Taigi galimybė priteisti kuo didesnes išlaidas siejama su neproporcingo papildomo reikalavimo pavojumi (kaip minėta, procesinių ir panašių išlaidų susiejimas su nusikalstamos veikos sunkumu grėstų pažeisti dvigubo baudimo už tą patį nusikaltimą negalimumo principą).

Trečia, yra abejonių dėl realių galimybių iš nusikaltusių asmenų priteisti didesnes sumas. Šiandieninė situacija tokia, kad jei nuteistieji ir turi pakankamai pinigų susimokėti proceso išlaidas, nemažai jų daliai tai gana sunki finansinė našta. Apylinkių teisėjai tik truputį daugiau **nei 1 proc. baudžiamųjų bylų taiko proceso išlaidų išieškojimą iš nuteistųjų**.⁵⁵ Be to, vertinant nuteistųjų galimybes susimokėti

⁵³ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras (autorių kolektyvas). Šeštoji knyga. Vilnius: Justitia, 2003.

⁵⁴ Žr. 34-ą išnašą.

⁵⁵ Per 2010 m. 8-is mėnesius apylinkių teismuose tik mažiau nei 170 bylų buvo taikytas Baudžiamąjį proceso kodekso 105 str. (dėl proceso išlaidų priteisimo iš nuteisto asmens), o šiuo laikotarpiu buvo išnagrinėta daugiau nei 13 000 baudžiamųjų bylų. Duomenys iš LITEKO duomenų bazės (2010 m. rugsėjo 20 d.).

priteistas išlaidas svarbu atsižvelgti į tai, kaip šiuo metu vykdomas atgręžtinis reikalavimas iš nuteistųjų išieškoti sumas, išmokėtas iš Nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondo. Iki šiol nėra duomenų apie sumas, išieškotas į šį fondą iš nuteistųjų asmenų. Atsižvelgiant į tai, vienas svarbiausių klausimų ketinant nustatyti įpareigojimą teismui priteisti iš nuteistųjų proceso ir susijusias išlaidas yra realiųjų nuteistųjų galimybių sumokėti šias sumas įvertinimas. Tam turi būti atlikti patikimi ir išsamūs ekonominiai tyrimai. Šiandieninė situacija leidžia manyti, jog yra didelė tikimybė, kad privaloma išlaidų išieškojimo sistema veiks tuščiai, t. y. teisėjai bus įpareigoti skaičiuoti papildomas išlaidas arba argumentuoti išlaidų nepriteisimą, taip pat bus įdarbinti antstoliai ir kiti pareigūnai, atlikta daug administracinio darbo, tačiau realaus finansinio rezultato gali ir nebūti.

Ketvirta, kaip ir svarstant klausimą dėl nuteistųjų įpareigojimo atlyginti proceso išlaidas, analizuojant galimybę išplėsti šių išlaidų apimtį, kyla klausimas dėl asmenų lygiateisiškumo principo pažeidimo. Kaip minėta ankstesnėje pastraipoje, kuo daugiau bus didinamos priteisiamos išlaidos, tuo mažiau asmenų bus pajėgūs jas susimokėti. Nustačius įpareigojimą asmenims padengti ir kitas, netiesiogiai susijusias išlaidas (kitais tariant, padidinant tų išlaidų apimtį) ir atleidus nuo šios pareigos asmenis, kurie neišgali susimokėti, kiltų grėsmė pažeisti asmenų lygybės principą.

Apibendrinant galima teigti, kad sprendimas reikalauti iš nusikaltusio asmens atlyginti nusikalstamos veikos tyrimo išlaidas būtų daugiau politinis, o ne teisinis sprendimas. Iš principo teisinių kliūčių taikyti *platesnį* reikalavimą iš nuteistojo priteisti su jo nusikalstama veika susijusias išlaidas nėra: formaliai būtų įmanoma į Baudžiamojo proceso kodekso 103 str. esantį sąrašą įrašyti daugiau nuostatų, t. y. įtraukti įrangos naudojimo išlaidas, medicininės išlaidas ir pan., bei 105 str. nustatyti teismui ne galimybę, o pareigą iš nuteistojo asmens išieškoti proceso išlaidas. Tačiau naujai kuriamas reguliavimas turi nepažeisti aukščiau aptartų **proporcingumo** (t. y. papildomos proceso išlaidos už tokių pačių nusikalstamų veikų atlikimą neturėtų kelis ar keliasdešimt kartų skirtis), **lygiateisiškumo** (neteisėtai apkaltintiems asmenims taip pat turėtų būti numatyta *lygiaverčiai* platesnė galimybė atlyginti išlaidas, susijusias su nepagrįstais kaltinimais, taip pat būtų sunku išreikalauti tokio paties dydžio sumas iš dideles ir mažas pajamas turinčių asmenų), **dvigubo baudimo negalimumo** principų (kad priteisiama suma nebūtų siejama su nusikalstamos veikos sunkumu) bei **teisės į gynybą ir teisingą teismą** (kad taikoma priemonė nedarytų asmenims kliūčių naudotis visomis gynybos priemonėmis be psichologinio spaudimo, jog jam pačiam teks už jas susimokėti, kad tyrimo pareigūnai nebūtų suinteresuoti sugaišti kuo daugiau laiko ir atlikti tų procedūrų, kurių sąnaudos būtų išieškotos iš nuteistojo). Šių principų gausa ir jų keliami suvaržymai teoriškai leistų išplėsti galimybę išreikalauti iš nuteisto asmens su nusikalstama veika susijusias išlaidas tik **nedideli apimtimi**. Antra vertus, atsižvelgiant į statistiką dėl proceso išlaidų išieškojimo iš

nuteistųjų ir teisėjų nuomonę apie nuteistųjų galimybes padengti proceso išlaidas bei į statistiką apie išieškojimus iš nuteistųjų į Nukentėjusiųjų nuo smurtinių nusikaltimų fondą, kyla gana daug abejonių dėl šios priemonės praktinės naudos.

Dėl šios priežasties ir įvertinus tai, kad remiantis dabar galiojančiomis Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso nuostatomis jau ir šiuo metu numatyta galimybė išreikalauti iš nuteisto asmens atlyginti išlaidas už nusikalstamų veikų tyrimą, taip pat atsižvelgiant į tai, kad teismai, įvertinę konkrečias bylos aplinkybes, turėtų savo nuožiūra spręsti, kada tikslinga ir protinga išieškoti išlaidas, kada išlaidų išieškojimas nepažeidžia teisės principų ar asmenų teisių, atrodo, kad bent jau kol nėra atliktas išsamus ekonominis tyrimas apie nuteistųjų finansines galimybes atlyginti didesnės apimties išlaidas, nustatyti papildomus reikalavimus kaltiems asmenims atlyginti išlaidas dėl konkrečios nusikalstamos veikos tyrimo yra nors ir įmanoma, tačiau netikslinga.

4. IŠVADOS

1. Valstybės diskrecija įpareigoti asmenį atlyginti su nusikalstamos veikos atskleidimu ir tyrimu susijusias išlaidas, kurių dydis kartais priklauso ir nuo pačios valstybės pasirinkimo, pirmiausia priklauso nuo valstybėje esančio teisinio reguliavimo ir teisės tradicijos. Egzistuoja labai įvairi užsienio šalių praktika – vienoje šalyse (pvz., JAV) nusikaltėlis turi atlyginti ir daugelį su jo nusikalstamos veikos tyrimu susijusių išlaidų, o kitose šalyse (pvz., Prancūzijoje) laikomasi nuomonės, kad nusikalstamų veikų tyrimą privalo vykdyti valstybė savo lėšomis.

2. Daugelis Europos valstybių taiko vieną iš dviejų modelių: arba įpareigoja teismą priteisti iš kalto asmens procedūrinės išlaidas ir numato atvejus, kuriais teismas gali atleisti asmenis nuo tokios pareigos, arba numato galimybę teismui priteisti iš kalto asmens proceso išlaidas. Nors šios nuostatos ir skiriasi, tačiau jos sukuria vienodas prielaidas analogiškam rezultatui pasiekti: teismai bet kada gali iš kalto asmens priteisti valstybei procedūrinės išlaidas, tik vienais atvejais teismas privalo pagrįsti, kodėl įpareigoja asmenis sumokėti valstybei jos patirtas išlaidas, kitais atvejais privalo pagrįsti, kodėl atleidžia asmenį nuo pareigos sumokėti išlaidas.

3. Remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatomis, valstybė įpareigota vykdyti nusikalstamų veikų užkardymą, tyrimą ir nustatymą, tačiau nėra reguliuojama, ar ji turi teisę išsireikalauti patirtų išlaidų atlyginimą iš kaltų asmenų. Taigi galimybė nustatyti pareigą nusikaltėliui atlyginti su nusikalstamos veikos padarymu susijusias išlaidas egzistuoja, tačiau svarbu, kad valstybė nepažeistų susijusių žmogaus teisių ir konstitucinių principų: teisės į teisingą teismą, dvigubo baudimo už tą patį nusikaltimą negalimumo principo, proporcingumo, lygiateisiškumo principo ir kt.

4. Valstybei atlygintinų procesinių išlaidų sąrašas pateikiamas Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse, tačiau jis nėra baigtinis, todėl Lietuvos teismai ir be papildomų kodekso pataisų gali priteisti ne tik konkrečiai nurodytas su nusikalstama veika susijusias išlaidas.

5. Vienas svarbiausių klausimų ketinant nustatyti įpareigojimą teismui priteisti iš nuteistųjų proceso ir susijusias išlaidas yra realių nuteistųjų galimybių sumokėti šias sumas įvertinimas. Šiuo metu apylinkių teismai tik truputį daugiau nei 1 proc. baudžiamųjų bylų taiko proceso išlaidų išieškojimą iš nuteistųjų. Taip pat svarbus rodiklis yra tai, kad iki šiol į Nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondą iš nuteistųjų nebuvo išieškota jokių lėšų, nors dokumentai vykdymui ir pateikti.

6. Sprendimas reikalauti iš nusikaltusio asmens atlyginti jo nusikalstamos veikos tyrimo išlaidas būtų politinis, o ne teisinis sprendimas. Iš principo teisinių kliūčių taikyti platesnį reikalavimą iš nuteistojo priteisti su jo nusikalstama veika susijusias išlaidas nėra. Remiantis dabar galiojančiomis Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso nuostatomis jau ir šiuo metu numatyta galimybė išreikalauti iš nuteisto asmens atlyginti išlaidas už nusikalstamų veikų tyrimą. Atsižvelgiant į tai, kad teismai, įvertinę konkrečias bylos aplinkybes, savo nuožiūra sprendžia, kada tikslinga ir protinga išieškoti išlaidas, kada išlaidų išieškojimas nepažeidžia jokių teisės principų ar asmenų teisių, atrodo, kad bent jau šiuo metu papildomus reikalavimus kaltiems asmenims atlyginti išlaidas dėl konkrečios nusikalstamos veikos tyrimo yra nors ir įmanoma, tačiau netikslinga.

LITERATŪRA

I. Teisės aktai

1. Albanijos baudžiamojo proceso kodeksas. Prieiga per internetą: <http://pbosnia.kentlaw.edu/resources/legal/albania/crim_pro.htm>.
2. Didžiosios Britanijos baudžiamojo proceso taisyklės. Prieiga per internetą: <http://www.justice.gov.uk/criminal/procrules_fin/contents/rules/part_76.htm>.
3. Estijos baudžiamojo proceso kodeksas. Prieiga per internetą: <<http://www.legislation-line.org/download/action/download/id/1666/file/1f0a92298f6ba75bd07e101cdb93.htm/preview>>.
4. JAV Nebraskos valstijos kodeksas. Prieiga per internetą: <<http://nebraskalegislature.gov/laws/browse-statutes.php>>.
5. JAV Ohajo valstijos kodeksas. Prieiga per internetą: <<http://codes.ohio.gov/orc>>.

6. JAV Oklahomos valstijos kodeksas. Prieiga per internetą: <<http://www.lsb.state.ok.us/>>.
7. Jungtinių Amerikos Valstijų kodeksas. Prieiga per internetą: <[http://frwebgate.access.gpo.gov/cgi-bin/usc.cgi?ACTION=RETRIEVE&FILE=\\$\\$xa\\$\\$busc28.wais&start=3318446&SIZE=951&TYPE=TEXT](http://frwebgate.access.gpo.gov/cgi-bin/usc.cgi?ACTION=RETRIEVE&FILE=$$xa$$busc28.wais&start=3318446&SIZE=951&TYPE=TEXT)>.
8. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37–1341, Nr. 46 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
9. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74–2262.
10. Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas // Valstybės žinios, 2008, Nr. 137–5387 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
11. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. vasario 25 d. nutarimas Nr. 189 Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008–2012 metų programos įgyvendinimo priemonių patvirtinimo // Valstybės žinios, 2009, Nr. 33–1268 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
12. Moldovos baudžiamojo proceso kodeksas. Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/download/action/download/id/1689/file/ebc7646816aac2a3a1872057551.htm/preview>>.
13. Norvegijos baudžiamojo proceso kodeksas. Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/download/action/download/id/1691/file/f8e59d46fc7317027e907852976d.htm/preview>>.
14. Prancūzijos baudžiamojo proceso kodeksas. Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/download/action/download/id/1674/file/848f4569851e2ea7eabfb2ffcd70.htm/preview>>.
15. Vokietijos baudžiamojo proceso kodeksas. Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/9016/preview>>.
16. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Prieiga per internetą: <http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/D5CC24A7-DC13-4318-B457-5C9014916D7A/0/ENG_CONV.pdf>.

II. Mokslinė literatūra

17. Baudžiamoji teisė (autorių kolektyvas). Trečiasis pataisytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2003.
18. Berger V. Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencija. Vilnius: Pradai, 1997.
19. Charging Costs of Prosecution to the Defendant // The Georgetown Law Journal, 1970–1971, Vol. 59.
20. Hautzinger Z. Bases of Criminal Procedure // Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pecs Publicata, 2006, Vol. 139.

21. Informacija iš LITEKO duomenų bazės.
22. Jung H. „L'Etat et moi“ – Some Reflections on the Relationship between the Criminal Law and the State // *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 1998, Vol. 6/3, 208–215.
23. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras (autorių kolektyvas). Šeštoji knyga. Vilnius: Justitia, 2003.
24. Neteisėtai valdžios institucijų veiksmis padarytos žalos atlyginimo institutas: įstatyminis reguliavimas ir taikymas teismų praktikoje. Autorių kolektyvas. Teisės institutas, 2009. Prieiga per internetą: <<http://www.teise.org/docs/research/%20Atsakomybe%20uz%20zala%20recenzuotas%20ir%20pataisytas%20doc.pdf>>.
25. O'Malley K. The Assessment of Costs in Federal Criminal Prosecutions // *Saint Louis University Law Journal*, 1986–1987, Vol. 31.
26. Walther S. Reparation and Criminal Justice: Can They Be Intergrated? // *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 1994, Vol. 4.

III. Teismų praktika

III. 1. Lietuvos teismų praktika

27. Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1–111–245/2010.
28. Kauno apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1–120–493/2010.
29. Klaipėdos apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1–77–557/2010.
30. Klaipėdos apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1–90–107/2010.
31. Klaipėdos apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1A–206–107/2010.
32. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamoji byla Nr. 2K–16/2010.
33. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamoji byla Nr. 2K–366/2010.
34. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1993 m. gruodžio 13 d. nutarimas // *Valstybės žinios*, 1993, Nr. 70–1320.
35. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas // *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 39–1105.
36. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. gegužės 7 d. nutarimas // *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 39–1373.
37. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. spalio 2 d. nutarimas // *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 85–2977.
38. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas // *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 93–4000.

39. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2005, Nr. 1–7.
40. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2005, Nr. 134–4819.
41. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2006, Nr. 7–254.
42. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 21 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2008, Nr. 10–349.
43. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2009, Nr. 69–2798.
44. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. vasario 3 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2010, Nr. 16–758.
45. Panevėžio apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1–49–185/2010.
46. Panevėžio apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1A–360–350/2010.
47. Panevėžio apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1–58–168/2010.
48. Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1–236/2010.

III. 2. JAV teismų praktika

49. *Giaccio v. Pennsylvania*, 382 U.S. 399 (1985). Prieiga per internetą: <<http://supreme.justia.com/us/382/399/case.html>>.
50. *Gompers v. Bucks Stove*, 221 U. S. 418, 47 (1911). Prieiga per internetą: <<http://supreme.justia.com/us/221/418/case.html>>.
51. *US v. Burchinal* 657 F.2d 985, (1981). Prieiga per internetą: <<http://openjurist.org/657/f2d/985/united-states-v-n-burchinal>>.
52. *US v. Glover*, 588 F.2d 876. Prieiga per internetą: <<http://ftp.resource.org/courts.gov/c/F2/588/588.F2d.876.78-1241.78-1239.78-1240.78-1183.246.html>>.
53. *William v. Illinois*, 399 U. S. 235, 244 N.20 (1970). Prieiga per internetą: <<http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?navby=case&court=us&vol=399&invol=235>>.

Eglė KAVOLIŪNAITĖ-RAGAUSKIENĖ
Law Institute

LEGAL EVALUATION OF THE POSSIBILITY TO CHARGE THE ACCUSED TO COVER THE COSTS OF INVESTIGATION OF CRIME

Summary

In addition to the imposed penalty an accused person must compensate the damage that arise from the investigation of his crime. Currently the accused must pay the losses directly connected with the particular crime. Meanwhile, some of the states require the criminal to cover not only the direct losses, but as well a part of the expenses associated with the investigation of his crime. Such proposals are being raised in Lithuania as well. The article analyses the possibility to introduce the mentioned measures in Lithuania.

The first part of the article aims to answer the question whether it is possible and reasonable to oblige the accused person to compensate the losses that arise from the investigation of his crime. The answer to this question is sought through the evaluation of conformity of such measure with principles of proportionality, *non bis in idem*, the right to fair trial as well taking account to the practice used in foreign countries, requirements of international treaties and the balance between criminal and civil measures regarding punishment and compensation. The second part of the article is devoted to the possible definition and estimation of the compensation to be ordered from the accused person. The part contains definitions of the sums arisen from the crime which the accused is or might be obliged to pay: the difference is made between sums ordered as the compensations for victims of crime established in international treaties and national legislation and the procedural costs, which are part of the costs of the investigation of crime. This part of the articles analyses whether it is reasonable to expand the list of the procedural costs, i.e. to increase the sum of these costs charged to the accused; such analysis is made using the statistical data, the review of Lithuanian case law and reasoning relating the requirement to pay the procedural costs.

The article concludes that the requirement to the accused to cover the expenses related to the investigation of the crime might be applied in Lithuania only in restricted volume as it must conform to the requirements of proportionality and equality and must not violate principle *non bis in idem* and the right to fair trial.

Straipsnis redakcijai įteiktas 2011 m. sausio 4 d.